

בעלות על הגט

מקורות – (א) גיטין כ: "בעי רמי בר חמא היו מוחזקים..." ורש"י על אתר; רמב"ם הל' גירושין פ"ד הל' ד-ה, 'אור זרוע' סי' תשט"ז; חידושי הגר"ח על הש"ס סי' קמ"ח.

(ב) רמב"ן גיטין כ. ד"ה דילמא; ספר הישר סי' קל"ט; רשב"א גיטין כ: ד"ה הא דבעי; טור אבן העזר סי' ק"כ.

בשיעור הקודם עסקנו במקרים שונים מהגמרא בדף כ., שבהם היה ליקוי מסוים בנתינת הגט. הגמרא בהמשך הסוגיה דנה במספר מקרים נוספים של גירושין שהמאחד אותם הוא ספק ביחס לבעלותו של אחד מן הצדדים על הגט: בעלות האישה על הגט לאחר הגירושין, ובעלות האיש על הגט לפני הגירושין.

בעלות האישה על הגט

במקרה הראשון שבו נעסוק הגט נמצא כבר בידיה של האישה, אך יש ספק כיצד הגיע לידיה:

"בעי רמי בר חמא: היו מוחזקים בעבד שהוא שלו, וגט כתוב על ידו, והרי הוא יוצא מתחת ידה – מהו? מי אמרין אקנויי אקני לה, או דלמא הוא מנפשיה עייל? ... תא שמע, דאמר ריש לקיש: הגודרות אין להן חוקה"

(גיטין כ:).

הגט נכתב על ידו של עבד, שהוא מטבעו נייד. כיוון שכך, גם אם העבד נמצא ברשותה של האישה – אין מכאן הוכחה מוחלטת לכך שהעבד הזה נמסר לה מידי הבעל. ייתכן שמעולם לא הייתה הקנאה של העבד, אלא הוא מעצמו עזב את אדונו והלך לרשותה של האישה. הגמרא משווה זאת לגודרות, דהיינו בהמות (שבדרך כלל נמצאות מאחורי גדר). ריש לקיש קבע שבהמות עשויות ללכת ממקום למקום, ולכן העובדה שהן נמצאות מתחת ידו של אדם איננה מהווה חזקה עליהן. לפי מסקנת הגמרא כך הוא המצב גם אצלנו, ואי אפשר להכריע בוודאות שהאיש הקנה את עבדו לאישה.

בגמרא לא מבואר מהי המשמעות ההלכתית של ההכרעה הזו לעניין תוקף הגירושין. האם האישה מגורשת בספק, או שהכרענו בוודאות שהיא אינה מגורשת? התשובה הפשוטה היא שהאישה ספק מגורשת; כיוון שאין לאישה חזקה על העבד, אי

אפשר לדעת בוודאות שהיא קנתה אותו. אך באותה מידה אי אפשר גם לדעת בוודאות שהיא לא קנתה אותו, ולכן היא ספק מגורשת.

מאידך, ניתן להציע שני נימוקים לכך שההכרעה שהגירושין אינם חלים היא בתורת ודאי:

א. אמנם אנו מסופקים מה באמת קרה, והאם העבד ניתן לאישה או לא. אך במסגרת דיני ממונות, אם המקרה יבוא לבירור בבית דין – הם יעמידו את המצב על חזקתו, ויכריעו שהעבד שייך לאיש (כפי שמודגש בגמרא שהעבד היה שייך לו). כיוון שכך, אפילו אם האיש אכן נתן את העבד לאישה – אין זו נתינה גמורה. נתינה גמורה היא כזו המאפשרת למקבל להוכיח את בעלותו על החפץ. במקרה שלנו האישה לעולם לא תוכל להוכיח את בעלותה על העבד, ולכן זוהי נתינה לקויה. ממילא אפשר להכריע באופן ודאי שהאישה אינה מגורשת, כיוון שלא הייתה כאן מסירה גמורה של הגט.

ב. אמנם ייתכן שהאיש נתן לאישה את העבד, אך כפי שמשמע מהגמרא, זו הייתה מסירה ללא עדים. כדי שהגירושין יחולו, יש צורך בעדי מסירה, המשמשים כעדים לקיום הדבר. לדעת רוב הראשונים, עדי חתימה על גבי הגט מהווים תחליף לעדי מסירה. ניתן להסביר בדרכים שונות כיצד ממלאים עדי החתימה את תפקידם של עדי המסירה. לדעת הר"ן, העובדה שהאישה מחזיקה בגט חתום מהווה "אנן סהדי" לכך שגט זה נמסר לה מידיה של הבעל, וזוהי העדות לקיום הדבר. במקרה שלנו, עדי החתימה החקוקים על ידו של העבד אינם מעידים על קיומה של המסירה, שהרי ייתכן שהעבד הגיע אל האישה בכוחות עצמו. כיוון שכך, אפילו אם היה מעשה גירושין – הוא התבצע ללא עדות לקיום הדבר, ולכן הגירושין אינם חלים כלל.

שיטת הרמב"ם

למעשה נחלקו הראשונים בשאלה האם האישה במקרה זה ספק מגורשת, או שהיא אינה מגורשת בתורת ודאי. הרמב"ם בהלכות גירושין פוסק שהאישה ספק מגורשת:

"היה הגט חקוק על ידו של עבד בכתובת קעקע והיה יוצא מתחת ידה, והיו העדים חקוקים על ידו – הרי זו מגורשת, אף על פי שאין לה עדי מסירה, שהרי אין יכול להודיף.

אפילו היו מוחזקין בעבד שהוא שלו וגט חקוק על ידו, והוא יוצא מתחת ידה, והיא אומרת 'בעדים נמסר לי' – הרי זו ספק מגורשת, שמא מעצמו נכנס לה, שהגדרות אין להן חוקה"

(רמב"ם הל' גירושין פ"ד ה"ד).

הרמב"ם עוסק בשני מקרים. ברישא עוסק הרמב"ם במקרה שבו אין עדי מרא קמא, ואין אנו יודעים למי היה שייך העבד קודם לכן. במקרה כזה, על פי הכללים של דיני ממונות אנו מכריעים שהעבד שייך לאישה. לדעת הרמב"ם הכרעה זו משפיעה גם על הלכות גירושין, והאישה מגורשת ודאי מכוח הגט החקוק על ידי העבד.

יש לציין, שמסברה ניתן לחלוק על פסק זה של הרמב"ם. אמנם בדיני ממונות אנו מכריעים שהעבד שייך לאישה, אך ייתכן שלא די בכך בהלכות גירושין. כפי שביארנו לעיל, כדי שהגירושין יחולו יש צורך בעדים לקיום הדבר. במקרה שלנו העדים החקוקים על ידו של העבד אינם מהווים ראיה לכך שהייתה מסירה, שהרי ייתכן שהעבד הלך אל האישה מעצמו. בדיני ממונות אנו רשאים לסמוך על המוחזקות של האישה, אך המוחזקות הזו איננה בהכרח שקולה לעדות, ולכן אפשר מסברה להכריע שהאישה אינה מגורשת גם במקרה זה. הרמב"ם לא סבר כך, אלא הניח שמכיוון שבדיני ממונות העבד שייך לאישה – אפשר לסמוך על העדים החקוקים עליו גם לעניין הגירושין¹.

בסיפא של דבריו עוסק הרמב"ם במקרה של סוגייתנו, שבו ידוע לנו שהעבד היה שייך בעבר לבעל. במקרה זה פוסק הרמב"ם שהאישה ספק מגורשת, מדין הגודרות שאין להם חזקה. ה'אור זרוע' (סי' תשט"ז) חלק על הרמב"ם, ופסק שהאישה אינה מגורשת באופן ודאי.

הגר"ח בחידושיו על הש"ס (סי' קמ"ח) התקשה להבין מדוע לפי הרמב"ם האישה ספק מגורשת. הוא טוען שבוודאי לא הייתה כאן עדות לקיום הדבר, ולכן יש להכריע שהאישה בוודאי אינה מגורשת, כפי שסבר ה'אור זרוע'.

כדי ליישב את שיטת הרמב"ם הסביר הגר"ח, שרף הביורור הנדרש בהלכות גירושין הוא נמוך יותר מאשר בדיני ממונות. לעניין גירושין, העובדה שהגט היה פעם אצל הבעל וכעת הוא ברשות האישה – מהווה "אנן סהדי" לכך שהייתה מסירה. ה"אנן סהדי" הזה מספיק כדי להחשיב את עדי החתימה כעדים לקיום הדבר. אולם, כדי להכריע שהעבד שייך לה בדיני ממונות – יש צורך ברף גבוה יותר של ודאות, ובמקרה שלנו הביורור הקיים איננו מספיק. זוהי גם הסיבה לכך שבפועל אין אנו מתירים

1 האפשרות לסמוך על המוחזקות גם לעניין גירושין עשויה להיות תלויה בהבנת דין חזקת ממון: האם החזקה מעניקה בירור והוכחה חיוביים לכך שהממון שייך לאדם, או שזוהי רק הנחיה למקרה של ספק ואי ידיעה? הראשונים והאחרונים דנו בכך רבות, למשל בסוגיית "תקפו כהן".

לאישה להינשא, כיוון שמבחינה מציאותית לא ברור לנו לחלוטין שאכן היו גירושין, על אף שמבחינה פורמאלית קבענו שיש כאן עדים לקיום הדבר.

נותר עניין נוסף הטעון בירור בשיטת הרמב"ם. ברישא של דבריו מבואר, שיש עדים החקוקים על ידו של העבד. עובדה זו אינה מצוינת בסיפא, ולא ברור האם גם שם מדובר במקרה שיש עדי חתימה, או אפילו במקרה שאין עדי חתימה. ההבדל בין המקרים עשוי להתבטא בשאלה שבה עסקנו עד כה – מידת הוודאות של הכרעת הגמרא. הרמב"ם כאמור פוסק שהאישה ספק מגורשת. יש מקום מסברה לומר, שהספק הזה נוצר רק במקרה שקיימים עדי חתימה. אילו לא היו עדי חתימה כלל, ורק האישה עצמה הייתה טוענת שהגט נמסר לה בפני עדים – אולי גם הרמב"ם היה מודה שהאישה ודאי אינה מגורשת.

מנגד, מתוך דברי הרמב"ם ניתן לכאורה לדייק, שהספק הוא אפילו במקרה שאין עדי חתימה. הרמב"ם כותב, שהאישה טוענת במפורש שהיו עדי מסירה. אילו היה מדובר במקרה שעדי החתימה חקוקים על ידו של העבד – לא ברור מהו הצורך בעדי המסירה האלה. לכאורה די בכך שהאישה תטען שהייתה מסירה, ואז עדי החתימה היו משמשים כעדות לקיום הדבר במקום עדי המסירה, כפי שביארנו לעיל. נראה אם כן שלדעת הרמב"ם הספק קיים אפילו ללא עדי חתימה, ודי בכך שהאישה טוענת שהתגרשה בפני עדי מסירה כדי לעורר אצלנו את הספק.

כדי לדחות דיוק זה יש לומר, שאמנם במקרה הרגיל עדי החתימה מהווים תחליף לעדי מסירה, ואפשר להסתפק בעדי החתימה בלבד. אך במקרה שלנו אין בכוחם של עדי החתימה להעיד על המסירה, שהרי הגודרות אין להם חזקה. משום כך חייבת האישה לטעון שהיו עדי מסירה. טענה זו נחוצה כדי ליצור את הספק, אפילו כאשר יש עדי חתימה. ממילא אי אפשר ללמוד מכאן מהו הדין במקרה שאין עדי חתימה, וייתכן שבמקרה כזה יודה הרמב"ם שטענתה של האישה איננה מספיקה אפילו כדי ליצור אצלנו ספק.²

בעלות האיש על הגט

המקרה הבא שבו עוסקת הגמרא קשור גם הוא לבעלות על הגט, אך מכיוון שונה. הנושא העומד לדיון כאן הוא הדרישה לבעלות של האיש על הגט בשעת הגירושין.

2 דברים דומים כותב ה'אמרי משה' סי' י"ט, א.

הגמרא מניחה שהגט חייב להיות קנוי לבעל בשעת הגירושין, ולאור זאת מעלה את הספק הבא:

"בעי רמי בר חמא: היו מוחזקין בטבלא שהיא שלה, וגט כתוב עליה, והרי היא יוצאה מתחת ידו – מהו? מי אמרינן: אקנויי אקניתא ליה, או דלמא לא ידעה?"

(גיטין כ:).

הטבלה שעליה כתוב הגט נמצאת כעת בידי הבעל, והוא מוכן לגרש בה את האישה. אולם, ידוע לנו שהטבלה הייתה שייכת בעבר לאישה, והיא הגיעה מידיה אל הבעל. הספק של הגמרא, לפי ההבנה הפשוטה, הוא ספק מציאותי: האם האישה מבינה שעליה להקנות את הטבלה לבעל, ומקנה אותה בלב שלם; או שהיא אינה מבינה זאת, ולמעשה הגט לא היה קנוי לבעל בשעת הגירושין?

בגמרא לא מבואר מהו הבסיס לדרישה שהגט יהיה שייך לבעל. ניתן להציע מספר כיוונים בעניין זה. אפשרות אחת עולה מהמשך הסוגיה. הגמרא מצטטת משנה במסכת עדויות, ומנסה לפשוט משם את הספק:

"אתא שמע: אף הוא העיד על כפר קטן שהיה בצד ירושלים, והיה בו זקן אחד, והיה מלוה לכל בני הכפר וכותב בו בכתב ידו ואחרים חותמים, ובא מעשה לפני חכמים והכשירוהו.

ואמאי? הא בעינן ספר מקנה? וליכא? אלא לאו משום דאמרינן: אקנויי מקנה להו?"

(שם).

המשנה באה לחדש, שהלווה איננו חייב לכתוב את שטר הלוואה בעצמו, אלא די בכך שאדם אחר יכתוב את השטר והלווה יחתום. במקרה שמתארת המשנה הזקן המלווה היה כותב את השטר עבור הלווה, ומן הסתם גם הנייר שעליו נכתב השטר היה שייך לזקן זה. לאור זאת מתקשה הגמרא להבין מדוע חכמים הכשירו את השטרות שנכתבו על ידי הזקן, והרי השטר צריך להיות שייך ללווה. הגמרא מסיקה, שכנראה הזקן היה מקנה את השטר ללווה לפני מסירת השטר. מכאן מנסה הגמרא ללמוד, שכשם שהזקן ידע להקנות את השטר ללווה, כך גם האישה יודעת להקנות את הגט לבעל.

הצורך בכך שהלווה יהיה בעלים על השטר נלמד מהפסוק "ספר המקנה" (ירמיהו ל"ב, יא), שהוא המקור לקניין שטר במסכת קידושין (כו).³ ייתכן שזהו גם המקור לכך

3 הראשונים על אתר נחלקו האם שטר הלוואה אכן נחשב לשטר קניין. הר"ד (ד"ה בעי רמי בר חמא) סבר ששטר הלוואה הוא אכן שטר קניין, כיוון שהלווה משעבד את קרקעותיו ללווה באמצעות השטר, והגר"ד אימץ עמדה זו. לעומת זאת, התוספות (ד"ה וכותב) ורוב הראשונים על אתר סברו ששטר

שהגט צריך להיות קנוי לבעל לפני הגירושין. האיש מקנה את האישה לעצמה בגט, ולכן הגט צריך לקיים את כל דיני שטר הקנאה, ובכלל זה הוא צריך להיות בבעלות האיש – המקנה – לפני הגירושין.

פירוש זה תלוי בהבנות השונות בעניין אופי גירושין, שאותן ראינו בשיעור הפתיחה⁴. ההסבר שהצענו כאן מבוסס על ההבנה שגירושין הם ביסודם הליך קנייני, שבו האיש מקנה את האישה לעצמה. הבנה אחרת גורסת שגירושין הם הליך קיומי של שילוח האישה מבית האיש. לפי הבנה זו גט איננו שטר הקנאה, וממילא אי אפשר ללמוד מהפסוק "ספר המקנה" שהגט צריך להיות קנוי לבעל. לפי הבנה זו נצטרך לומר, שהשוואה של הגמרא למקרה של הזקן הייתה רק במישור המציאותי – בשני המקרים ההקנאה היא זמנית, והשטר או הגט עתידיים לחזור לידי המקנה. מבחינה עקרונית הצורך בבעלות על הגט איננו נלמד מדיני שטר הקנאה, אלא הוא מבוסס על הסבר אחר, שאותו ננסה לברר להלן⁵.

מקורות נוספים לצורך בבעלות על הגט

רש"י על אתר מציע מקור אחר לצורך בבעלות על הגט. רש"י מתייחס למקרה שבו האישה לא הקנתה את הטבלה לבעל לפני הגירושין, ומסביר מהו הליקוי במקרה זה:

"ולא גירשה אלא בשלה, ואנן בעינן זנתין "

(רש"י גיטין כ: ד"ה לא ידעה).

לדעת רש"י, הצורך בבעלות איננו דין בחפצא של הגט, אלא זהו מרכיב בהגדרת מעשה הנתינה. מסירת הגט מידי האיש אל האישה איננה נחשבת לנתינה גמורה אם הגט היה שייך כבר קודם לכן לאישה. יש לדון האם דרישה זו קיימת לדעת רש"י גם בשטרות נוספים שבהם יש צורך בנתינה, או דווקא בגט.

הלוואה איננו שטר קניין, אלא שטר ראייה. השעבוד אינו נוצר על ידי השטר, אלא ישירות מכוח ההלוואה עצמה. השטר נועד רק להוציא קול על הלוואה, ולהתגבר על תקנת חכמים שאין שעבוד קרקעות להלוואה ללא קול. עיין עוד ב"ב קעו. תוספות ד"ה גובה ושר"ר שם, וכן ב"מ יד: בעניין אחריות טעות סופר. כמו כן עיין להלן בשיעור בעניין עדי מסירה וחתימה, עמ' 183.

4 עמ' 12.

5 לאור דברים אלה יש להסתפק מה היה הדין בשטר קידושין, ואכמ"ל.

מקור נוסף אפשרי עולה מתוך הגמרא לעיל בסוגייתנו (כ.). רב חסדא טען, שיש ביכולתו לפסול את כל הגיטין הנכתבים בעולם. רבא ניסה לברר מהו יסוד הפסול שעליו מדבר רב חסדא:

”אמר ליה רבא: מאי טעמא? אילימא משום דכתיב זכתב, והכא איהו קא כתבה ליה –
ודילמא אקניי אקנו ליה רבנן!”

(גיטין כ.).

רבא לומד מהפסוק ”וכתב”, שהבעל הוא שצריך לכתוב את הגט. באופן מעשי הדבר אמור לבוא לידי ביטוי בכך שהבעל משלם את שכר הסופר הכותב את הגט. אולם, המנהג בימיהם היה שהאישה משלמת לסופר, ולא הבעל. משום כך הייתה הווה אמינא לומר שכל הגיטין פסולים, כיוון שהם לא נכתבו על ידי הבעל. רבא דוחה טענה זו, ומסביר שחכמים הקנו לאיש את הכסף שהאישה משלמת לסופר, כדי שהוא ייחשב כמי ששילם את שכר הסופר.

דברים דומים אומרת הגמרא במסכת בבא בתרא. המשנה שם (קסז.) קובעת שהבעל צריך לשלם את שכר הסופר הכותב את הגט. הגמרא מבארת שהדבר נלמד מהפסוק ”וכתב ונתן”, כפי שנאמר בסוגייתנו. הגמרא מוסיפה ומלמדת שכיום לא נוהגים כך, אלא חכמים תיקנו שהאישה תשלם את שכר הסופר, כדי שלא לגרום לעיכובים מיותרים בגירושין.

הדיון בסוגיות אלה מתמקד במעשה הכתיבה, ובדרישה שהבעל ישלם את שכר הסופר. ניתן להציע, שדין זה כולל גם דרישה ביחס לבעלות על הגט: כשם שהבעל צריך לשלם את שכר הסופר, כך הוא צריך גם לקנות את הגט עצמו.

הצעה זו עשויה להיות תלויה בדעות שונות בתוספות להלן בפרקנו (כב: ד”ה והא). התוספות עוסקים ביחס האמור להתקיים בין הבעל לבין האדם הכותב את הגט. לפי דעה אחת בתוספות, די בכך שהבעל יצווה על האדם לכתוב את הגט כדי שהגט יהיה כשר. מעשה הכתיבה איננו מעשה של הבעל, אלא רק מעשה שצריך להתבצע בהסכמתו ומכוח בקשתו של הבעל. זוהי הדעה המקובלת בראשונים. לפי דעה זו, לא סביר שנדרוש בעלות כלשהי של הבעל על הגט כדי לייחס אליו את מעשה הכתיבה, שהרי אפילו מעשה הכתיבה עצמו איננו נחשב למעשה ישיר של הבעל⁶.

6 עיין גם בתוספות ט: ד”ה אע”פ.

דעה אחרת בתוספות סוברת שלא די בציווי הבעל לכתוב את הגט, אלא יש צורך בשליחות. מעשה הכתיבה צריך להיות מעשה של הבעל, והאפשרות היחידה לבצע אותו על ידי אדם אחר היא דרך מינוי אותו אדם לשליח. לפי דעה זו, מעשה הכתיבה מקבל מעמד משמעותי הרבה יותר מאשר לפי הדעה הקודמת. כתיבת הגט איננה רק מעשה טכני של יצירת החפצא של הגט, אלא היא מהווה שלב ראשון בהליך הגירושין עצמו. על רקע הבנה זו אפשר לקבל את ההצעה שהעלינו לעיל, שהגט צריך להיות קנוי לבעל מדין "וכתב". כל מה שקשור לתהליך הגירושין צריך להשתייך לבעל, ובכלל זה גם מעשה הכתיבה והגט עצמו בשעת הכתיבה.

אקנויי אקנו ליה רבנן

כפי שהזכרנו לעיל, בפועל מקובל היה שהאישה משלמת את שכר הסופר, ולא הבעל. הגמרא הסבירה שחכמים הקנו לבעל את הכסף שמשלמת האישה לסופר, וכך מעשה הכתיבה של הגט מתייחס אל הבעל. בעקבות סוגייתנו מתעוררת שאלה נוספת: כיצד מתיישב מנהג זה עם הדרישה שהגט יהיה קנוי לבעל? מן הסתם הסופר כותב את הגט על נייר שלו ובחומרים שלו, ואם כן הדרישה לבעלות של האיש על הגט איננה מתקיימת!

הראשונים התייחסו לבעיה זו, והציעו פתרונות שונים. הרמב"ן כותב, שהקנאת המעות לבעל מועילה גם לעניין הבעלות על הנייר וחומרי הכתיבה:

”ושמענין מינה שהדיו והקסת והקולמוס והנייר הכל משל סופר, ובכך הגט כשר ואין בו בית מיחוש, שהכל הוא מוכר לבעל באותו פשוט שנותנת היא לסופר בגט, בין קלף בין דיו וטרחו ועמלו”

(רמב"ן גיטין כ. ד"ה דילמא).

בדברי הרמב"ן לא מבואר כיצד בדיוק מתבצעת הקנאת החומרים לבעל. לפי הגמרא במסכת בבא בתרא (פה:), כדי לזכות בחפץ עבור אדם אחר, יש צורך בהעברת החפץ הזה מרשות לרשות אחרת. כיוון שכך, קצת קשה להבין כיצד הבעל קונה את חומרי הכתיבה, שמעולם לא יצאו מרשותו של הסופר.

לאור קושיה זו, יש ראשונים שסברו שהסופר צריך להקנות לבעל את חומרי הכתיבה של הגט, כדי שהגט יהיה בבעלותו המלאה. כך עולה מדברי רש"י בסוגייתנו (כא. ד"ה כותבת את גיטה), וכך סבר גם רבנו תם בספר הישר:

"וצריך שיהא הדיו והקולמוס משל בעל דלא ליהוי גול, דזנתן בעינן"
(ספר הישר סי' קל"ט).

הרמב"ן בדבריו מביא ראיות מהגמרא לכך שאין צורך בהקנאה כזו, והגט כשר גם מבלי שהסופר יקנה לבעל את חומרי הכתיבה. אך כאמור, לא מבואר בדבריו כיצד נפתרת הבעיה הטכנית של ההקנאה לבעל ללא מעבר מרשות לרשות.

פתרון אחר הציע הרשב"א בחידושו. הרשב"א טוען, שכשם שחכמים הפקירו את הכסף שמשלמת האישה לסופר והקנו אותו לבעל, כך הפקירו גם את הגט עצמו והקנו אותו לבעל. הרשב"א מפרש שלפי מסקנת הסוגיה חכמים הקנו לבעל גם את הטבלה של האישה, ולכן כלל אין צורך שהאישה תקנה אותה לבעל באופן מפורש:

"ולא משום דידעא לאקנויי, אלא דרבנן אקנו ליה זוזא דספרא, דחשו חכמים לתקנתה כדי שלא יעגן אותה אדמי כתיבת הגט, וכיון שכן אף טבלא שלה אקנו ליה ואפקורי אפקרוה רבנן לגבי דידיה משום תקנתא, דמה לי גיטא דכתיב אניירא מה לי דכתיב אטבלא דידיה?"

(רשב"א גיטין כ: ד"ה הא דבעי).

בניגוד לדעת הרשב"א, רוב הראשונים פירשו את הגמרא כפשוטה, וסברו שגם לפי המסקנה יש צורך בהקנאה של הטבלה לבעל, והיא איננה קנויה מאליה מכוח תקנת חכמים. מכאן הגיעו חלק מהראשונים למסקנה, שגם בגט שנכתב על ידי הסופר יש צורך בהקנאה לידי הבעל, כפי שראינו לעיל. הרמב"ן לשיטתו מסביר שהמקרה שבו הטבלה שייכת לאישה הוא מקרה מיוחד, ודווקא בו יש צורך בהקנאה מפורשת של הגט, ואי אפשר להסתמך על תקנת חכמים.

הצעה מעניינת בעניין הקנאת הגט מביא הטור בשם הרמ"ה:

"כתב הרמ"ה: האומר לעדים 'כתבו גט ותנו לאשתי, אין צריך לזכות לו הנייר קודם כתיבה, אלא אף על גב דכתבו מדידהו ויהבי לה, כיון דבשליחותו קעבדי, מכי יהבי לה בשליחותיה דבעל – כמאן דיהבו לבעל והדר בעל ויהיב לאיתתא דמי... ונמצא זכית הבעל וגירושי האשה באין כאחד"

(טור אבה"ע ק"כ).

7 ההגהות אשר"י בסוגייתנו (סי' כ') מביא את דעתו של רבנו ברוך בספר התרומה, שחלק על רבנו תם וסבר שהקולמוס איננו צריך להיות קנוי לבעל, אלא די בהקנאת הקלף והדיו. יש לציין, שבספר התרומה (הלכות גיטין סימן ק"י) מפורש שדרישת הבעלות חלה כבר בזמן כתיבת הגט, דבר שאיננו מפורש בדברי רש"י ורבנו תם.

במקרה שמתאר הרמ"ה, מעולם לא היה זמן שבו הגט היה שייך לבעל. הגט היה שייך לעדים, והם נתנו אותו ישירות לאישה. אף על פי כן נחשב הדבר כאילו הגט ניתן לאישה מהבעל, כיוון שברגע הנתינה העדים מקנים את הגט לבעל, וזכיות הבעל וגירושי האישה באים כאחד. זוהי ללא ספק שיטה מחודשת ביותר. הבית יוסף על אתר דן בהצעה זו, וטוען שהיא מועילה רק כאשר אותם העדים הכותבים את הגט הם גם המוסרים את הגט לאישה. במקרה הרגיל, שבו הסופר כותב את הגט ונותן אותו לבעל – פתרון זה לא יועיל, ויש צורך בהקנאה מפורשת של הגט לבעל.

ספק הגמרא

כפי שראינו, הגמרא מסתפקת האם אישה יודעת להקנות או לא. ניתן להבין ספק זה בשתי דרכים:

א. ההבנה הפשוטה, המשתמעת מדברי רש"י על אתר, היא שהספק הוא ביחס למידת גמירות הדעת שיש לאישה בהקנאה זו. האישה יודעת שכעבור זמן לא רב הטבלה תחזור אליה, ולכן ייתכן שהיא אינה מקנה אותה בלב שלם.

במסגרת ההבנה הזו יש להתלבט, באיזה מישור ממוקד הספק. ייתכן שהספק הוא במישור המציאותי: מהי מידת גמירות הדעת שיש לאישה. לחלופין אפשר להבין שמידת גמירות הדעת של האישה ידועה, והספק הוא במישור ההלכתי. הגמרא מתלבטת ביחס לרף של גמירות הדעת הנדרשת כדי שההקנאה תחול – האם הוא גבוה או נמוך ממידת גמירות הדעת שיש לאישה. לפי הבנה זו יש מקום לחלק בין תחומים שונים בהלכה. כך למשל נוכל לטעון, שמידת גמירות הדעת הנדרשת בגיטין היא גבוהה יותר מאשר בתחומים אחרים, כיוון שבהלכות גיטין קיימת דרישה מיוחדת של "ספר כריתות". עם זאת, מסתבר יותר שהכשר הגט תלוי בקניין הממוני שלו, ולכן מידת גמירות הדעת הדרושה לגירושין לא תהיה שונה מזו הדרושה בדיני ממונות.

ב. לחלופין אפשר להבין, שהספק הוא בשאלה האם האישה יודעת שהגט צריך להיות שייך לבעל. אילו ידעה זאת האישה, הייתה מקנה את הגט בלב שלם. אך ייתכן שהיא כלל לא מודעת לקיומה של הדרישה הזו, והיא לא מעלה בדעתה שעליה להקנות את הגט לבעל⁸.

למסקנה פושטת הגמרא את הספק ממשנה להלן בפרקנו:

8 שני הפירושים האלה מופיעים בדברי הר"ן על אתר (ד"ה וגרסינן תו... היו מוחזקין, י. בדפי הר"ן).

"אלא אמר רב אשי, מהכא: אשה כותבת את גיטה והאיש כותב את שוברו, שאין קיום הגט אלא בחותמו"

(גיטין כא.).

במשנה נאמר במפורש שהגט כשר גם כאשר האישה היא זו שכתבה אותו, כלומר היא שילמה את שכר הסופר. כפי שראינו לעיל, ניתן להבין הכרעה זו באופנים שונים. הפירוש המקובל הוא שגם לפי המסקנה יש צורך בהקנאה של הגט, והמשנה מלמדת אותנו שהאישה אכן יודעת להקנות. אולם, יש ראשונים שפירשו שלפי המסקנה כלל אין צורך בהקנאה מפורשת, אלא הגט קנוי לבעל מכוח תקנת חכמים. זהו פירושו של הרשב"א למסקנת הסוגיה, שאותו ציטטנו לעיל.

שיטת הרמב"ם

הרמב"ם בהלכות גירושין מביא להלכה את המקרה של סוגייתנו:

"היה הגט חקוק על הטבלא, והעדים עליו, והוא יוצא מתחת ידה, אף על פי שהן מוחזקין בטבלא שהוא שלה – הרי זו מגורשת, שהאשה עצמה כותבת את גיטה, שאין קיום הגט אלא בחותמו אם אין שם עדי מסירה"

(רמב"ם הל' גירושין פ"ד ה"ה).

הרמב"ם משמיט את הדרישה שהאישה תקנה את הגט לבעל, ונראה שלדעתו כלל אין צורך בבעלות של הבעל על הגט⁹. המשנה הנ"ל, המובאת בגמרא כראיה, מובאת ברמב"ם כנימוק לדין: הגט כשר – משום שהאישה יכולה לכתוב את גיטה, ואין צורך שדווקא הבעל יכתוב אותו.

מסיום דברי הרמב"ם משתמע, שקיים הבדל בהקשר זה בין גט שניתן בפני עדי מסירה, לבין גט שיש עליו עדי חתימה. כאשר הגט נמסר בפני עדי מסירה – יש חשיבות גדולה יותר למעשה הנתינה, ולכן הדרישה שהבעל ייתן גט ששייך לו מתגברת. לעומת זאת, כאשר הגט נמסר ללא עדי מסירה אלא סומכים על עדי החתימה – הדגש הוא על תפקודו של הגט עצמו עם העדים שעליו, ואילו הדרישות ביחס למעשה הנתינה מתמעטות.

דבריו של הרמב"ם בהלכה זו מחודשים. הצורך במעשה נתינה הוא אחד הדינים הבסיסיים ביותר בהלכות גיטין, ולא סביר שדרישה זו תתעמעם כאשר יש עדי חתימה.

9 עיין גם ברשימת עשרת הדברים שהם עיקרו של גט לדעת הרמב"ם, הל' גירושין פ"א ה"א.

ייתכן שפסק הרמב"ם כאן מבוסס על שיטת ה'קצות', שנתינת הגט איננה צריכה להיות הקנאה דווקא, אלא די במעשה פיזי של נתינת הגט בידי האישה¹⁰. אולם יש לציין, שאפילו לפי שיטת ה'קצות' הדין כאן איננו פשוט. סביר יותר ליישם את שיטת ה'קצות' במקרה שהגט איננו שייך לאיש ולא לאישה, אלא לאדם שלישי. במקרה שלנו, שבו הגט שייך לאישה עצמה – מסתבר שגם ה'קצות' יודה שהנתינה לקויה, ולכן שיטת הרמב"ם כאן נותרה מחודשת וצריכה עיון.

10 עיין לעיל בשיעור בעניין גט של איסורי הנאה, עמ' 105.